

Ramon ARNABAT, Òscar JANÉ i Carles SANTACANA (coord.): *La Segona República. Balanç historiogràfic des dels estudis locals*, Catarroja, Editorial Afers, 2019, 305 pàgines.

Algunes primeres conclusions generals d'aquests conjunt d'estudis ja les avancen els coordinadors del volum. En primer lloc, la història local, una disciplina de gran tradició als Països Catalans, s'ha renovat profundament durant l'etapa aquí estudiada que és la que va des de la Transició, a finals dels setanta, fins ara mateix. En segon lloc, aquesta renovació ha contribuït, encara que lentament, a un canvi significatiu de les «narratives» d'abast general. En tercer lloc, la perspectiva local ha fet evident que els nostres països són més complexos que les nostres capitals. En conseqüència, el període de la Segona República també se'ns presenta com a més complex i, per tant, més ric.

El llibre corrobora abastament aquest fet i aporta una relació bibliogràfica notable: cent vint-i-tres pàgines, d'un total de tres-centes cinc. Així i tot, qualsevol lector relativament ben informat hi podria afegir algun nom i algun títol. I, potser, també en trauria algun altre. Els coordinadors fan una anàlisi, també quantitativa, de com ha evolucionat la recerca en els diferents camps, i incideixen, és clar, en els condicionats històrics, socials i polítics de cada etapa i que necessàriament han influït (i influeixen) en els recercadors i, per tant, en les seves recerques.

Es tracta, doncs, d'una feina molt notable de síntesi, articulada en nou capítols que els coordinadors i els editors han agrupat en tres grans blocs que contenen cadascun dels quals tres capítols: 1. La política, el poder local i el paper de les dones; 2. La premsa, les idees i la cultura; 3. La conflictivitat social, l'associacionisme i l'ensenyament. Es podien agrupar d'una altra manera, però seguiré aquesta mateixa pauta que, amb petits canvis (l'ordre del bloc tres), és la que segueix l'índex del llibre.

En bona mesura, l'estímul inicial de les noves recerques sobre el període republicà (tant durant els anys de pau com els de guerra) eren les ganes de saber allò que havia estat rigorosament amagat. Potser també hi va influir la necessitat d'entendre millor els canvis que s'estaven produint des de la mort del dictador. Aquesta doble curiositat va orientar, majoritàriament, els primers estudis cap a dos camps de recerca, d'altra banda, estretament units entre ells: l'estudi dels partits polítics i l'associacionisme en general, sobretot el sindical; i les eleccions, tant des del punt de vista dels mecanismes electorals, com la «sociologia» electoral.

Encara que sovint s'insisteix, críticament, en els fonaments amnèsics de la Transició, cal assenyalar que les recerques de l'època van posar el focus sobre els partits vençuts en la Guerra Civil (amb una especial atenció pels partits marxistes, alguns d'ells relativament petits) i els sindicats, singularment la CNT. Un fet que contrasta amb el poc interès pels partits i organitzacions de dretes. Amb una excepció notable, el pioner treball d'Isidre Molas sobre la Lliga Regionalista. Molas, d'altra banda, va introduir amb aquest llibre una nova disciplina al nostre país: l'estasiologia, que tants i tan bons fruits va proporcionar. Sigui com sigui, aquesta tendència, el poc interès per les dretes, es pot observar al llarg del llibre, cosa que ara mateix és més difícil d'explicar.

Malgrat que «els aspectes polítics eren tractats preferentment des de la significació del poder local i dels conflictes, i rarament sobre la significació d'aquells exemples en la dinàmica catalana», assenyala Carles Santacana, relator d'aquest primer capítol (p. 31), els estudis locals van posar damunt la taula la complexitat del sistema de partits a dreta i esquerra, i van acabar així amb la idea molt repetida (adés, però també ara) d'un sistema caracteritzat per l'enfrontament entre ERC i la Lliga Catalana.

D'altra banda, l'un i l'altre partit es nodrien més que de les adhesions individuals, de la suma de centres locals, cadascun dels quals amb la seva pròpia història, tradicions polítiques

ques, composició social i lideratges. Fenomen que tant influïa en la pràctica política d'aquests mateixos centres, com en la pràctica dels partits als quals se sumaven.

Al mateix temps, els estudis sobre la CNT en l'àmbit local han permès configurar amb més decisió que les recerques d'abast general un «cinturó roig-negre» al voltant de Barcelona, en bona mesura identificat amb la immigració i que es va acabar inclinat cap a la FAI.

La lluita pel poder local, que també assenyala Santacana, ha estat un dels centres d'interès de la història local, especialment –però no necessàriament exclusivament– la lluita pel control dels ajuntaments. Al llibre, però, només s'analitza el cas de les Illes Balears.

Arnau Company ho fa des de la perspectiva de les continuïtats respecte del règim de la Restauració. Així, a les Illes (especialment a Mallorca i a les Pitiüses) amb una forta tradició conservadora i monàrquica, les eleccions del 12 d'abril no van representar, com a la resta dels Països Catalans (i de l'Espanya urbana), un canvi significatiu. Tretze ajuntaments de Mallorca es van constituir per l'article 29 de la llei electoral, és a dir, sense que els ciutadans arribessin a votar i la ciutat de Palma va ser una de les poques capitals de província on no va guanyar la coalició republicana-socialista. De fet, a Mallorca, aquesta coalició només va guanyar en dos municipis. Tampoc van obtenir bons resultats a Eivissa, però sí, a Menorca: es van imposar en tots els municipis menys un.

Proclamada la República, republicans i socialistes mallorquins van intentar revertir el resultat electoral i van ocupar els ajuntaments i la Diputació. Tanmateix, el nou govern republicà els va obligar a acceptar els resultats de les urnes. Uns resultats que, al cap i a la fi, legitimaven el canvi de règim.

A partir d'aquí la lluita pel control dels ajuntaments va entrar en una dinàmica de gestió difícil, ja que combinava la repetició de les eleccions (que tornaven a guanyar les dretes) amb la imposició de comissions gestores per part dels diferents governs, d'esquerres o de dretes. Val a dir que a la Catalunya rural (ni a Espanya) la situació no va ser gaire diferent.

Tot plegat posa en relleu la complexitat de la lluita local, les arrels profundes del caciquisme i les dificultats que va trobar el reformisme republicà per establir un règim democràtic respectuós en el fons i en les formes.

En tot cas, aquest procés de republicanització de les Illes, assenyala Company, resta per aprofundir en molts aspectes, sobretot si es compara amb els anys de la Guerra Civil i la brutal repressió que va generar contra republicans i socialistes.

Els estudis sobre les dones durant la Segona República –de fet, la història de les dones en general– han començat més tard que la majoria dels altres camps. I com paradoxalment ha passat en tots aquests altres camps, des dels generals als particulars, sobre les dones hi ha més estudis de síntesi que no pas monografies locals o sectorials. Síntesis que estan obrint, sempre ha estat així, el camí als treballs monogràfics.

Un tret singular d'aquest camp, assenyala Meritxell Ferré, és que a diferència d'allò que va passar en altres països, els primers estudis sobre les dones no es van centrar tant en la vida privada com en temes polítics: participació de les dones en el moviment obrer o en la lluita pel sufragi. De fet dos temes, ja ho he dit, pioners en els estudis sobre el període republicà.

El correctiu d'aquest primer enfocament ha arribat mitjançant la història local. Especialment a través de diferents projectes d'història oral impulsats per ajuntaments i centres d'estudis o per col·lectius com ara Dones del 36 o pel mateix Memorial Democràtic.

D'altra banda, Ferré també dona compte d'un grapat d'estudis sobre el paper de les dones als ajuntaments catalans de l'època. No són gaires, cosa que no té res d'estrany, ja que va ser un paper pioner però limitat.

Finalment, Meritxell Ferré, assenyala dos espais de recerca on encara hi ha molt camp per córrer. La història del sufragi femení, d'una banda. I de l'altra, les dones en els partits

conservadors i en les organitzacions catòliques: tant des del punt de vista programàtic i organitzatiu, com des dels papers que hi van jugar les mateixes dones.

La premsa, sobretot la premsa en català, com tantes altres coses, va experimentar durant l'etapa republicana una decidida expansió. Dels estudis sobre la seva història es pot assenyalar que, fins ara, en general, s'ha centrat més en les vicissituds de les diferents capçaleres i, per tant, en la cronologia pròpia del mitjà, que no pas a un període concret, el de la Segona República que ens ocupa per exemple.

D'altra banda, Josep M. Figueres indica que l'anàlisi de continguts (tot i que cita alguna recerca considerada exemplar) és un camp poc explorat. Com tampoc s'ha treballat gaire la història empresarial de la premsa comarcal, potser perquè va anar lligada, sovint de manera inseparable, a la història de l'entitat que l'editava.

Des de la perspectiva de futures recerques, tant des de la perspectiva de la història de la premsa estricta, com des de la perspectiva de la utilització de la font documental, la ponència de Figueres no només aporta un conjunt d'estudis sobre la premsa local molt notable, sinó també uns «censos de la premsa catalana» sens dubte de gran interès i utilitat per a totes aquelles persones que comencin llurs recerques.

L'anàlisi de la transmissió o el moviment de les idees que fa Antoni Calzado és força innovador i compromet una àmplia gamma d'entitats, institucions i iniciatives, des dels partits polítics, fins als ateneus i casinos, passant per un ampli repertori de diaris i revistes.

D'altra banda, Calzado comença constatant que l'interès pels anys republicans al País Valencià ha disminuït significativament durant les darreres dècades, amb l'excepció de la producció sobre el camp educatiu i escolar, i que, per tant, ara mateix es té un coneixement molt irregular del període.

«La transmissió d'idees i formes culturals des de les capitals de la província o dels nuclis urbans més diversificats socialment», afirma Antonio Calzado (p. 141), havia començat abans de la Dictadura i va ser durant aquesta quan «s'assentaren les bases de la politització i mobilització d'amplis sectors de la població que caracteritzarà els anys republicans» (p. 141).

Uns anys que al País Valencià presenten enquadraments propis, tant dins l'àmbit cultural català com espanyol. Calzado analitza, especialment des de la perspectiva de la història local aquestes diferències, però també, tot sigui dit, les similituds.

Entre les primeres, s'ha d'assenyalar el paper de Dreta Regional Valenciana: tant el procés de creació del partit com la seva evolució, que potser va quedar emmascarada per les decisions dels seus líders més destacats el juliol de 1936.

D'altra banda, la construcció d'un gran partit catòlic de masses, contrasta amb el fracàs (com arreu) d'un centre-dreta republicà. Un fracàs que d'alguna manera s'ha de relacionar amb l'evolució del blasquisme, el republicanisme històricament hegemònic al País Valencià i que justament durant el règim republicà va entrar en un procés de descomposició. De manera que mentre uns sectors del partit evolucionaven cap al radical-socialisme, i buscaven el suport dels poderosos sindicats únics que sempre havien mantingut una bona relació amb el blasquisme, potser no està de més constatar que l'anticlericalisme havia estat (i era) un dels principals camps d'encontre entre uns i altres. Uns altres sectors es van apropar cada vegada més al radicalisme lerrouxista, virant, conseqüentment, cap a la dreta; ara bé, als pobles on el partit va seguir en mans dels dirigents anteriors a 1931, el blasquisme va continuar fent polítiques municipals clarament diferenciades del conservadorisme de la Dreta Regional.

Enric Pujol planteja a l'inici de la seva ponència sobre la cultura un seguit de qüestions que defineix com a bàsiques a l'hora d'analitzar l'etapa republicana: «hi hagué, certament, una cultura republicana hegemònica? Quina? Com era?» (p. 165). Com va canviar amb la guerra? Va deixar pas a una cultura obrerista? Hi va haver continuïtat (o no) entre la políti-

ca cultural de la Mancomunitat i la de la Generalitat? Quines polítiques culturals es van fer més enllà del republicanisme (i de l'obrerisme)? Qüestions, totes, de gran interès, tot i que no de totes trobem una resposta prou definida. I alguna potser transcendeix clarament l'àmbit de la història local.

Una segona gran qüestió plantejada per Pujol és la dels agents culturals. La ponència posa l'accent en el paper dels ajuntaments i en una societat civil força vigorosa i en expansió; però també, cosa prou nova en aquest tipus de treballs, en el paper del mercat, «la consolidació del qual és, afirma, una característica bàsica del moment històric considerat» (p. 169). Un element, diu, fins ara poc atès.

Malgrat tot, el principal agent cultural analitzat (i al que s'han prestat més atenció per part de diferents estudiosos, encara que potser no des de la història local) és la mateixa Generalitat.

Pujol, d'altra banda, també fa balanç dels diferents treballs sectorials publicats al llarg d'aquests trenta o quaranta anys. Treballs que, tampoc, parteixen sempre d'un enfocament local i que van tenir una primera síntesi destacada en el volum IX de la *Història de la Cultura Catalana*.

Finalment, la ponència fa repàs dels treballs que d'acord amb una certa revaloració del gènere biogràfic s'han dedicat a diferents personatges del món de la cultura. La majoria «responsables polítics i acadèmics» (p. 179), però d'altres són homes (em penso que no hi ha ressenyada cap biografia de dona) del món local.

Com ja he escrit en parlar de la premsa, el món associatiu català –en concret els ateneus– també va experimentar una expansió més que notable durant els anys republicans. Cal afegir, però, que les bases d'aquesta expansió eren força sòlides, ja que es remuntaven als anys centrals del XIX i primeres dècades del XX, facilitada, especialment la darrera, per la Llei d'associacions de 1887.

Als anys trenta del segle passat, el creixement de l'associacionisme català en general, i de l'ateneïsme en particular, està directament relacionat amb el canvi de règim, però també amb altres factors, aleshores nous, com ara els corrents migratoris, la voluntat emancipadora de les dones (estimulada per la nova República) i el paper cada cop més destacat de la joventut, fet que va contribuir decisivament a l'aparició de la pràctica moderna de l'esport i, per tant, a la creació de noves entitats dedicades, sovint exclusivament, a aquesta pràctica. Tot plegat ha estat àmpliament relacionat i quantificat per les recerques, primer, en solitari, de Pere Solà i, més endavant, pel grup de recerca consolidat Ideologies i Societat a la Catalunya Contemporània (IOCAC) de la Universitat Rovira i Virgili.

D'altra banda, els autors fan una èmfasi especial en el fet que la majoria dels ateneus alternaven l'activitat cultural tradicional amb la implicació política, ja fos partidista o més transversal com podia ser l'obrerisme o el catalanisme. I a l'inrevés, alguns centres d'orientació política sovint també actuaven com a ateneus. L'una i l'altra situació partien d'una llarga tradició.

Des d'aquesta perspectiva s'ha d'assenyalar que si bé Ramon Arnabat i Xavier Ferré fan una incidència especial en els ateneus republicans, títol de la ponència, aquesta té un abast més ampli. Així i tot, hi ha poques referències (i també pocs estudis) als ateneus de decidida orientació conservadora (catòlics per exemple). L'una i l'altra qüestió està relacionada, molt probablement, amb el fet que aquests eren molt pocs.

Tampoc hi ha ressenyats (potser tampoc n'hi havia) ateneus transversals, socialment i política. Fet, si se'm permet, força preocupant (que no n'hi hagués), ja que posa de manifest una societat –i una societat civil– excessivament fragmentada i poc comunicada entre si.

Arnabat i Ferré, finalment, structuren el balanç en cinc apartats, entre els quals destaca, com és lògic, el dedicat a les «monografies generals sobre el moviment ateneístic i associatiu». Alhora que proposen cinc grans línies de recerca.

L'ensenyament, un dels pilars més substancials del reformisme republicà, va generar, principalment durant el primer bienni del nou règim, una política molt dinàmica i renovadora. Malgrat que el seu èxit, no podia ser d'una altra manera, només podia ser visible i eficaç a llarg termini (a mitjà termini per als molt optimistes o impacients), l'esforç va deixar en la memòria col·lectiva –i no només dels vençuts– un impacte positiu molt notable. Mai en el camp de l'ensenyament s'havia fet tant.

Així, no té res d'estrany que, com en alguns altres camps que ja he comentat, quan el país albirava una nova etapa, es recuperés l'interès per l'escola republicana. Aquesta recerca (recuperació), doncs, es va iniciar abans des del mateix camp de l'ensenyament que no pas des del camp de la història pròpiament dita. Conseqüentment, des d'uns interessos i amb uns objectius molt específics. Des d'aquesta perspectiva s'ha de remarcar que, com el primer objectiu del pla de la reforma republicana va ser l'anomenada *escola primària*, els estudis també es van centrar, principalment, en aquesta etapa escolar.

A partir de l'anàlisi dels punts principals del programa republicà (escola única, laïcització, catalanització, construccions escolars, etc.) i de les innovacions introduïdes pels mateixos ensenyants (nous mètodes, etc), Cèlia Cañellas fa repàs de les principals aportacions en tots aquests camps, tant des d'una perspectiva general com monogràfica. També fa una breu incursió pel període bèl·lic, moment en el qual alguns d'aquells projectes (escola única) van assolir una màxima (i breu tot sigui dit) realització. També hi ha una referència, breu però prou significativa i orientativa, a les resistències als canvis.

El text, no la bibliografia, passa per alt les biografies de mestres i pedagogs, així com les organitzacions (professionals, sindicals o pedagògiques) dels mateixos ensenyants que tant van proliferar a l'època i que tanta influència van tenir.

La versió que ara i adés les dretes han donat de la Segona República és la d'una etapa summament conflictiva que no podia sinó abocar a una guerra civil (o a una revolució de naturalesa bolxevica). Mai ha plantejat, però, l'origen d'aquella conflictivitat (d'altra banda certa), qui la va esperar i amb quins interessos i, finalment, a qui va acabar beneficiant.

Manuel López, tanmateix, adverteix que «la visibilització més gran del conflicte social responia al fet que aquest ara es podia vehicular gràcies a la resolució institucionalitzada» (p. 285). Juntament, és clar, «amb les manifestacions de conflictivitat pròpies de la fractura social» (p. 285).

D'altra banda, el mateix canvi de règim estimulava (i facilitava) una reestructuració del poder i de les relacions de classe. Circumstància que sempre genera inestabilitat política i propicia el conflicte.

El ponent també insisteix en un fet cabdal: de cap manera la conflictivitat de l'etapa republicana s'ha d'analitzar en funció (des de la perspectiva) de la Guerra Civil iniciada al juliol de 1936.

La història local de la conflictivitat (l'interès per la qual sembla, així ho detecta López, en retrocés durant les darreres dècades) ha introduït nous camps als limitats pels primers estudis «socials» dels anys seixanta. De manera que ni el camp català s'acaba amb els rabassaires i la lluita per l'accés a la terra, ni l'obrerisme de fàbrica (barceloní i àrea immediata) era l'únic model. Tot plegat, conclou, «va permetre identificar millor noves problemàtiques, com ara la relació entre la sociabilitat, el conflicte social i les formes de mobilització» (p. 294).

Al mateix temps, els estudis locals sobre la resolució de conflictes, tema sobre el qual generalment es fa molt poca incidència, hauria de permetre avaluar els èxits i fracassos. En aquest camp, es constata que, d'acord amb una tendència general repetidament esmentada, les formes d'organització i actuació patronal han estat molt menys estudiades que les obreres i pageses.

En conjunt, doncs, el balanç és summament positiu. Si la jove o el jove historiador d'ara fa 50 anys havia de fer front a la seva recerca sovint sol i pràcticament amb l'únic suport de la historiografia angloamericana (Carr, Thomas, Payne o Jackson), val a dir que en general més interessada per la guerra que per la República, ara el munt de pistes disponibles i fiables, tant generalistes com monogràfiques, és d'un volum considerable. Tant que potser pot pensar que ja està tot dit. Però com també afirmen els diferents ponents: això no és així.

Jaume BARRULL PELEGRÍ
Universitat de Lleida